

Prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska, UW

Recenzja pracy doktorskiej mgr Anny Marii Grabińskiej pt. *Przypadek literacki a przypadek kliniczny. Próba integralnej diagnozy Marii Komornickiej* napisanej pod kierunkiem dr. hab. Mirosława Wójcika, prof. UJK i promotora pomocniczego dr. Cezarego Żechowskiego, Kielce 2018

Przedłożona do oceny dysertacja mgr Anny Marii Grabińskiej jest pracą ciekawą i co ważne, nowatorską od strony ujęcia tematu i sposobu interpretacji zebranych materiałów. Autorka w swej pracy doktorskiej postanowiła sięgnąć do kontrowersyjnej, prowokującej różne, często sprzeczne oceny twórczości Marii Komornickiej, której postać przybrała kształt legendy i została wpisana w przestrzeń nazwaną przez Agnieszkę Baranowską „krajem modernistycznego cierpienia”. Niewątpliwie od lat biografia Marii Komornickiej budzi zarówno wśród badaczy literatury, jak i zwykłych odbiorców różne emocje. Jej twórczość, wieloznaczna w swym przesłaniu i wymowie, pozornie tylko pozbawiona linii rozwojowej, pełna wewnętrznych sprzeczności, napięć, antynomii, a zatem niemożliwa do jednoznacznej interpretacji, wciąż zaskakuje swym bogactwem treści i formy i z pewnością nie daje się łatwo podporządkować ustalonym konwencjom literackim. Dzieło Marii Komornickiej – jej życie i ściśle powiązana z nim twórczość - dobrze wpisują się w modernizm charakterystyczny dla wieku XX. Można powiedzieć, że analizując całościowo potraktowane dzieło autorki *Biesów*, stajemy w obliczu złożoności literatury, a szerzej rzecz traktując, kultury XX wieku ze wszystkimi jej aporiami.

Autorka dysertacji musiała przede wszystkim zmierzyć się z niezwykle obszernym stanem badań nad cieszącą się dużą popularnością twórczością Marii Komornickiej, a więc podjąć się konfrontacji z dotychczasowym rozumieniem jej rzeczywistej biografii i tradycją literaturoznawczych odczytań twórczości pisarki, a więc zmierzyć się z przekazem rodzinnym, wspomnieniami osób bliskich, zwłaszcza jej młodszej siostry Anieli, z diagnozą Aleksandra Oszackiego (kuzyna pisarki i lekarza), jak również z bogatą, różnorodną literaturą przedmiotu o charakterze historycznoliterackim, kulturowym, komparatystycznym, z tekstami takich badaczy jak Stanisław Pigoń, Maria Janion, Maria Podraza-Kwiatkowska, Ryszard Zimand, Edward Boniecki, Krystyna Kralkowska-Gątkowska, Brigitta Helbig-Mischewski czy Izabela Filipiak. Obok tych obszernych prac monograficznych istnieją także mniej lub

bardziej obszerne artykuły na jej temat takie jak chociażby artykuł Mateusza Chmurskiego. Autorka dysertacji wskazała na wyraźne braki w literaturze przedmiotu, tendencyjność czy jednostronność ujęcia obecnych w niej zagadnień, co – według niej - potwierdza i uzasadnia konieczność podjęcia zagadnienia zawartego w temacie pracy doktorskiej w szerszym, niż tylko literacki, kontekście. Jednocześnie autorka dysertacji ma pełną świadomość tego, że w wybranych do analizy utworach Komornickiej interesujące ją zagadnienia pokazane są z wielu, nakładających się na siebie, często wykluczających się perspektyw, co łączy się z kwestiami o charakterze egzystencjalnym, etycznym i religijnym, traktowanymi przez pisarkę niezwykle osobiście i subiektywnie. Autorka dysertacji za pomocą wprowadzonej przez siebie metody badawczej – metody integratywnej, inaczej aymilatywnej, czyli dialogowego podejścia do osobowości tekstu, starała się poszerzyć, doprecyzować, uzupełnić, zweryfikować zastane sądy i interpretacje na temat interesującej ją twórczości Komornickiej. Wykorzystała w tym celu nowoczesne metody badań nad literaturą z zakresu psychologii i psychiatrii, ze szczególnym uwzględnieniem prac omawiających zagadnienia psychoanalizy i badania nad traumą. A zatem w ramach dysertacji dążyła do zbudowania własnej narracji o Komornickiej, wychodząc przy tym z założenia, że w przypadku jej życia i twórczości mamy, ujmując rzecz po Gadamerowsku, do czynienia z niekończącym się zadaniem interpretacyjnym.

Podstawowe znaczenie dla podejmowanych w doktoracie analiz tekstu literackiego ma dokonany przez autorkę wybór metodologii. Jej przemyślenia metodologiczne znajdują swe uzasadnienie w gruntownie przestudiowanej i przemyślanej literaturze przedmiotu, nie tylko z zakresu historii literatury, ale również, co ważne, dla dokonanego wyboru metodologii, z zakresu psychologii i psychiatrii. Należy podkreślić, że mgr Anna Maria Grabińska postawiła sobie ambitne i trudne zadanie odczytania po raz kolejny - „na nowo” - twórczości Marii Komornickiej, o czym tak pisze we wstępie do swej dysertacji: „W niniejszej pracy stawiam tezę o możliwości nowego odczytania czy interpretacji tekstu literackiego, o możliwość „diagnozy” tekstu, o potrzebie nowej metody lub potrzebie wykorzystania metody już istniejącej, ale przeniesionej na nowy grunt” (s. 5). Stawiając tezę o możliwości i potrzebie integratywnej diagnozy tekstu, autorka dysertacji miała na uwadze dwie rzeczy: po pierwsze – współczesne miejsce biografizmu w kręgu badań nad literaturą, po drugie – specyficzny charakter „literatury obłądu” (s. 5). Tym samym mgr Grabińska musiała zmierzyć się z utrwalaną przez lata w świadomości odbiorców legendą Marii/Odmieńca/Piotra Własta, „meteoru Młodej Polski”, transwestyty, schizofreniczki, jak również poddać krytycznemu oglądowi obszerną, mocno niejednorodną literaturą

przedmiotu, zdając sobie sprawę, o czym sama pisze w dysertacji, ze zróżnicowania postaw i oczekiwań badawczych uwarunkowanych różnymi, w tym także pozaliterackimi, czynnikami. Badacze twórczości Komornickiej, a było ich przecież niemało, zwracali uwagę na strukturalną, semantyczną i sensotwórczą funkcję choroby psychicznej twórczości autorki *Biesów*, przeprowadzając mniej lub bardziej systematyczną analizę tej twórczości pod tym kątem. Anna Maria Grabińska, nie negując wcześniejszych rozpoznań, dla swych badań wykorzystwała ustalenia psychologii integralnej, czyniąc z nich poręczny instrument badawczy, co pozwoliło jej poddać analizie zawartość treściową utworów Marii – Odmieńca – Piotra Własta pod tym właśnie kątem i znaleźć uzasadnienie dla niejednoznaczności tych utworów, ujawnić ich głębię oraz wydobyć z nich nowy sens, a następnie potwierdzić ich nowoczesność i uniwersalizm. Autorka dysertacji pod pojęciem literatury „obłądu” rozumie, „pełnowartościową twórczość literacką osób dotkniętych chorobą psychiczną” (s. 5), co łączy się z tendencją, aby taką literaturę omawiać w ścisłym związku z osobą autora. Przykładów tego typu interpretacji jest wiele. Dlatego autorka dysertacji zadaje sobie ważne pytanie: czy możliwe jest inne potraktowanie „literatury obłądu”, wykorzystując w tym celu badania nad tym zagadnieniem prowadzone przez Michaela Foucaulta, Bogdana de Barbaro, Marii Janion, Brigitty Helbig-Mischewski czy Johna Steinera. Anna Maria Grabińska sięgnęła zatem do postpsychiatrii, czyli psychiatrii uwikłanej w konteksty społeczne, językowe, kulturowy i inne. Takie podejście skierowało ją w stronę biografizmu, zajmującego obecnie ważne miejsce w badaniach nad literaturą. Zrezygnowała jednak ze sposobu rozumienia tekstu jako bezpośrednio związanego z biografią danego twórcy i przez tę biografię tłumaczonego. Założyła sobie, że będzie interpretować utwór jako autonomiczne dzieło kulturowe za pomocą diagnozy osobowości ludzkiej, która w psychologii oznacza proces opisu pozytywnych i negatywnych właściwości czy zjawisk przy założeniu różnorodności poruszanych aspektów. Uznała zatem, że tekst literacki ma wartość autonomiczną i jest niezależny od postaci autora. Do analizy tak rozumianego, a więc samoistnego tekstu literackiego Anna Maria Grabińska wykorzystwała, o czym była już mowa, metody i narzędzia współczesnej psychoterapii integralnej. Przede wszystkim zwróciła uwagę na wartość tej metody dla przeprowadzenia analiz literackich, niewykorzystywanych do tej pory w takich właśnie celach. Tak pisze na ten temat: „To, co jest nowe w mojej propozycji, to sposób konceptualizacji problemu” (s.8). Tym sposobem jest psychodynamiczne, narracyjne badanie tekstu literackiego z uwzględnieniem relacji z obiektem badań, psychologii osobowości itd. Ważne jest to, że autorka dysertacji nie zmierzała ograniczyć się do diagnozowania stanu zdrowia psychicznego pisarki, nie zamknęła tej twórczości w wąskim

kręgu tożsamości, przemian płciowości, kwestii homo- czy hetero erotycznych, transgresji płci lub osobowości, a w końcu choroby, ale wyciągnięte przez siebie wnioski po tak przeprowadzonej analizie odniosła do szerszego kontekstu kulturowego i literackiego.

A zatem, porządkując te nasze rozważania, należy stwierdzić, że autorka dysertacji wychodzi z założenia, że ściśle powiązane ze sobą i wzajemnie się warunkujące, życie i twórczość Marii Komornickiej za pomocą jawnej i ukrytej narracji dają możliwość odczytań psychoanalitycznych. Autorka dysertacji zwróciła uwagę, że „Proza Komornickiej konstruowana jest na kształt nieświadomości ludzkiej” (53). „Doświadczenie Marii Komornickiej wpływa na wyraz jej dzieł literackich” (254). Przywołując użyteczne w tych analizach zagadnienie wzajemnego powiązania przypadku literackiego i przypadku klinicznego, mgr Grabińska w swej dysertacji konsekwentnie udowadnia, że w drobniogowo analizowanych przez nią utworach autorki *Biesów* takich jak listy, opowiadania, szkice czy baśnie dzięki komparatystycznemu zestawieniu poszczególnych utworów można wskazać na obecne w nich przeniesienia narracyjne, będące odpowiednikami przeniesień psychologicznych, a to z kolei pozwala oświetlić wszelkie sprzeczności – wykluczające się i przeciwstawne zawarte w sferze nieświadomości, stłumione przez mechanizmy obronne psyche postaci. W tego typu analizach literackich z pomocą przychodzi bliźniaczy charakter osobowości autora i tekstu. Zrozumiałe staje się zatem, że dokonany wybór metodologii zapożyczonej z psychologii integralnej pozwolił badaczce na eksploracyjne poszukiwania w przestrzeni literatury i odkrywanie głębszych znaczeń demonstrowanych tu gestów. Dzięki temu odbiorca może dotrzeć do podświadomości pisarki oraz zwrócić uwagę na obecne w strukturze tekstu elementy nieświadomości. Całościowo potraktowana twórczość Komornickiej staje się zapisem podświadomości - narracją o niej samej,; narracją o charakterze porządkującym, rozumiejącym, sensotwórczym i aksjologicznym. Autorka dysertacji tak pointuje swe badania: „Biorąc pod uwagę przede wszystkim twórczość Marii/Piotra, ale także jej/jego biografię, stosunki społeczne, relacje interpersonalne, inspiracje filozoficzne, trwające do dziś oddziaływanie na czytelników, twierdzę, że Komornicka performatywnie wykreowała najpiękniejszy i najpodlejszy, historyczny teatr życia i tworzenia”.

Wypada mi jako recenzentowi uznać zaprezentowane przez autorkę dysertacji odczytania wieloznacznych, bogatych treściowo utworów Komornickiej za pomocą wybranej metodologii za jedną z możliwych propozycji interpretacyjnych. Sama autorka ma zresztą świadomość nieweryfikowalności analiz wybranych utworów Komornickiej. Z góry zakłada, że stan świadomości pisarki nie daje się opisać w sposób w pełni satysfakcjonujący i

zamknięty. Tym samym jako recenzent tłumaczę się z tego, dlaczego nie wchodzę w szczegółowe polemiki z autorką dysertacji dotyczącą niektórych jej odczytań. Uznaję je bowiem za wiarygodne i wartościowe. Zakładam tym samym, że badacz literatury ma pełne prawo do dokonania takich a nie innych wyborów, o ile są one w sposób odpowiedzialny (znów powołuję na Hansa-Georga Gadmera) uzasadnione. Autorka dysertacji przekonująco wykląda założenia swej metodologii w obszernym, wstępie, a następnie uzupełnia w kolejnych rozdziałach doktoratu.

Układ pracy doktorskiej mgr Anny Marii Grabińskiej został podporządkowany autorskim założeniom. Tak więc praca ma charakter logiczny, jest przemyślana, planowa i zawiera kompletność tez. Jest spójna i wyrazista, autorka odwołuje się do postawionych przez siebie tez na różnych etapach swego wywodu. Całość składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale drobiazgowej analizie została poddana biografia Marii Komornickiej z uwzględnieniem lat dzieciństwa, czasu dojrzewania we dworze w Grabowie, pierwszych lat w Warszawie z niedaną próbą samobójczą i upokarzającym przesłuchaniem na policji młodzietkiej dziewczyny, pobytu w Cambridge i potajemnej ucieczki stamtąd do Warszawy, śmierci ojca, współpracy z Cezarym Jellentą i Wacławem Nałkowskim, czego plonem były słynne *Forpoczy* (Lwów 1895), współpracy z Miriamem i jego *Chimerą*, nieudanego małżeństwo z chorobliwie zazdrosnym Janem Lemańskim, wyjazdu do Paryża, gdzie nastąpiły pierwsze oznaki choroby psychicznej, tragicznych wydarzeń w Poznaniu w lipcu 1907 r., kiedy to Maria przemieniła się w Piotra Własta, traumatycznych pobytów w kolejnych szpitalach psychiatrycznych, egzystencji we dworze w Grabowie jako Piotr Włast, czasu smutnej starości, śmierci w Laskach itd.

Autorka dysertacji szczególnie nacisk kładzie na trudne, wręcz patologiczne relacje Marii z rodzicami: despotycznym ojcem i oziębłą emocjonalnie matką, z rodzeństwem, a potem z wrogim, jak się Marii wydawało, otoczeniem. Ważna w tym oglądzie biograficznym okazuje się próba samobójcza młodzietkiej Maryni, zapowiadająca kolejne traumatyczne zdarzenia w jej biografii. Jest to – jak zrekonstruowała to pieczołowicie autorka dysertacji - biografia osoby wybitnie uzdolnionej i niezwykle wrażliwej, a więc zgodnie z nomenklaturą epoki, biografia nerwowca, skazanego przez otoczenie na odrzucenie, bycie innym/obcym, upokorzenie i izolację. Nieustający brak akceptacji ze strony otoczenia, ciągłe klęski i pasmo upokorzenia, prowadzą do odczuwania własnej inności, zbędności, co prowadzi do samotności, a właściwie izolacji, załamania nerwowego, a w końcu do choroby psychicznej. Ważną rolę w tych poszukiwaniach sensu własnego życia odgrywa rozpaczliwe, skazane na

kłeskę poszukiwanie wzorca silnej męskości promowanego przez społeczeństwo myślące kategoriami patriarchy.

Kolejne rozdziały dysertacji (II-VI) przynoszą wnikliwą, pogłębioną analizę wybranych utworów Komornickiej, począwszy od jej *Szkiców* przez debiut literacki, czyli *Z życia nędzarza*, *Staszkę*, *Forpocztę*, ze szczególnym uwzględnieniem *Przejęciowych* i *Dlaczego*, następnie *Baśnie*, *Psalmidie*, *Andronice*, aż po *Biesy* i *Listy*. W polu swych zainteresowań autorka dysertacji umieściła także kilka wierszy, w tym ważny *Poznań z Xiegi poezji idyllicznej* będący zapisem momentu transgresji Marii w Piotra Własta, zapisem doświadczenia kobiety stającej się Odmieńcem. W interpretacji poszczególnych tekstów Komornickiej, składających się na narrację człowieka krzywdzonego i upokarzanego, na zapis doświadczenia pourazowego, mgr Grabińska skutecznie wykorzystwała różne metody badawcze. Np. w *Staszce* posłużyła się lacanowskim rozumieniem aktu mowy, przy interpretacji *Dlaczego?* Antynowsky'iem pojęciem koherencji, w *O Ojcu i córce* teorią Melanie Klein, w *Andronice* projekcją archetypów jungowskich, w *Halszce* założeniami psychologii indywidualnej Alfreda Adlera. Autorkę dysertacji interesowały także obecne w tej twórczości w odmienny sposób i w różnych wymiarach kwestie ciała i cielesności, głodu i głodowania. Odwołując się do badań z dziedziny psychologii czy psychiatrii, autorka dysertacji podjęła zagadnienia samookaleczenia, przemocy, głodzenia się, co łączy ściśle z zagadnieniami traumy oraz z potraumatycznym sposobem przeżywania życia, jako odpowiedzi Marii Komornickiej na odrzucenie i zamknięcie w kolejnych szpitalach psychiatrycznych. Np. starała się rozwiązać sprawę wybitych zębów przez Marynię.

Szczególną uwagę poświęciła niedającej się właściwie rozwikłać zagadce, jakim był akt przeistoczenia się Marii w Piotra Własta. Stąd tak ważny w tej dysertacji wydaje mi się podrozdział poświęcony sylwetce Odmieńca, gdzie autorka szuka odpowiedzi na trudne pytania o źródła kryzysów psychicznych Marii, prowadzących do jej przemiany w lipcu 1907 w hotelu Bazar w Poznaniu. Ten akt transgresji mgr Grabińska odczytuje w kontekście doświadczeń pourazowych i postrzega go jako formę nowych narodzin Marii (a może morderstwa, kiedy to Włast zabija Marię?) i tym samym zyskania przez nią nowej świadomości. Tożsamość Piotra Odmieńca określała na nowo miejsce dawnej Marii Komornickiej w społeczeństwie czy też w kulturze. Transgresja pozwoliła jej przezwyciężyć bolesne doświadczenie pourazowe. Staje się tym samym rodzajem azylu psychicznego. Maria Komornicka, będąc teraz Piotrem Włastem, zbudowała sobie nową, alternatywną, bezpieczną rzeczywistość. Autorka dysertacji podkreśla znaczenie tego nowego symbolicznego życiorysu dla autorki *Biesów* nieustannie dążącej do wyzwolenia spod władzy

złego traktowania przez otoczenie i przymusowej izolacji. Ostatecznym celem działań Komornickiej nie była więc zemsta czy chęć odwetu na otoczeniu, tylko pożądana wolność, uznana przez nią za najwyższą wartość.

Podsumowując nasze rozważania, należy stwierdzić, że w przedłożonej do recenzji dysertacji jej autorkę interesują psychiczne sposoby przeżywania różnych trudnych, traumatycznych sytuacji przez młodą, wrażliwą istotę, ale również formy artystycznej ekspresji, mającej także, choć nie wyłącznie, funkcję terapeutyczną. Analiza utworów Marii Komornickiej/Piotra Własta przy użyciu metody i narzędzi psychologii integralnej pozwoliła mgr Grabińskiej na odtworzenie poglądów tej artystki na świat i wyznawanej przez nią aksjologii, na rekonstrukcję jej postawy wobec życia. W widzeniu autorki dysertacji Komornicka, czyli pisarka-performatorka, stająca się wcieleniem własnych idei, podejmuje próbę kreacji tekstu literackiego, dającego się odczytać z wywiedzionej z psychoanalitycznej teorii i praktyki interpretacji, a więc w kategoriach nieświadomych konfliktów, deficytów, zniekształconych struktur wewnątrz, psychicznych decyzji, itd. Utwory Komornickiej zamieniają się zatem – jak pokazała to mgr Grabińska – w zapis doświadczeń pourazowych, w świadectwo ran fizycznych i psychicznych, niedającego się niczym przezwyciężyć poczucia braku akceptacji siebie samej, przy jednoczesnym poczuciu własnej wyjątkowości, przeżywaniu życia jako permanentnego cierpienia, czy już wręcz jako udręki duchowej, i nieustającego pragnienia wolności i wyzwolenia.

Komornicka w swych kolejnych tekstach – na co zwróciła uwagę autorka dysertacji – buduje narrację człowieka skrzywdzonego, cierpiącego na różnego rodzaju lęki, poczucie wyobcowania i inności, odrzucenie przez najbliższych i skazanie na izolację oraz na niczym niedające się przezwyciężyć poczucie samotności. A zatem jest to narracja o nieustającym poczuciu braku, paśmie upokorzeń, urazie psychicznym i związanej z tym traumie. Mamy zatem w przypadku Komornickiej do czynienia z tożsamością negatywną. To tłumaczy obecny w jej tekstach o charakterze autonarracji, masochizm moralny: odczytanie człowieka jako performatywnego projektu, niedorozwój, pozostawanie w pół drodze ku wymarzonej pełni, rozdwojenie, okaleczenia fizyczne i psychiczne, transgresja itd. Twórczość ta staje się zatem przestrzenią przepracowania wszelkich konfliktów psychicznych. Autorka dysertacji, biorąc pod uwagę różne formy narracyjności, stara się odpowiedzieć na pytanie o tożsamość Komornickiej, o formę wyrażenia przez nią jej wewnętrznego dramatu, przy jednoczesnym wykraczaniu poza kulturowe granice wytyczone przez opresyjne społeczeństwo.

Twórczość Komornickiej zdominowana jest zatem przez permanentnie stawiane pytanie o to, kim jestem?, ściśle powiązane z pytaniem o formę wyrażenia siebie. Jak celnie

i przekonująco pisze autorka dysertacji: „Komornicka pisze o swej krzywdzie tak, jak w tej właśnie krzywdzie potraktował ją świat: jakby to było coś, co spotyka każdego i zawsze. Trauma zastępuje normalność, cierpienie spokój, a krzywda pojawia się w miejscu dnia powszedniego. Oto powody, dla których Maria Komornicka skrupulatnie, z każdym kolejnym utworem buduje swą kreację totalną. Staje się własnym dziełem sztuki. Przemienia siebie i swoje życie w literaturę. Nie mogąc żyć w pełni w świecie krzywdzącym, wybiera życie w realiach swego dzieła”(41). A zatem, powtórzmy to raz jeszcze, Anna Maria Grabińska w swej dysertacji dobrze udokumentowała, że cała twórczość Komornickiej, począwszy od jej debiutu, jest obrazem jej skomplikowanego życia wewnętrznego.

Podsumowując te rozważania, należy zatem stwierdzić, że przedłożona do oceny dysertacji mgr Anny Marii Grabińskiej stanowi ciekawą i dobrze osadzoną w dyskusji historycznoliterackiej, myśli medycznej, jak filozoficzno-teologicznej próbę interpretacji zagadnienia dramatu człowieka krzywdzonego obecnego w twórczości Marii Komornickiej. Pracę tę wyróżnia dobrze zaplanowana, przejrzysta, logicznie skonstruowana kompozycja, wnikliwa, miejscami erudycyjna interpretacja wybranych utworów i pogłębiona refleksja badawcza. Teza została wyraźnie sformułowana i konsekwentnie przeprowadzana w kolejnych rozdziałach rozprawy. Całość doktoratu mgr Grabińskiej wieńczy szczęśliwie zwięzłe podsumowanie, gdzie wnioski mają wymiar bardziej ogólny. Warto dodać, że dysertację uzupełnia bardzo interesujący wywiad z Zofią Dernałowicz, ostatnią z żyjących członków rodziny, znającą osobiście Marią Komornicką (już jako Piotra Własta).

Myśl nadrzędna rozprawy została przeprowadzana w sposób konsekwentny. Autorka dysertacji doskonale potrafi problematyzować temat, przez cały czas jest świadoma tego, czego ma szukać w wybranych przez siebie tekstach Komornickiej. W pracy nie ma niepotrzebnych dygresji, które rozpraszałyby tok myślenia. Ta narzucona sobie dyscyplina myślowa jest godna uznania i stanowi – dla mnie - niewątpliwą zaletę dysertacji. W ramach tak zaplanowanej pracy doktorskiej mgr Grabińskiej w pełni wiarygodnie udało się odtworzyć osobiste przekonania pisarki i co ważne umieścić je we właściwym kontekście nie tylko literackim, ale szerzej rzecz postrzegając, życia społecznego i obyczajowego, czyli w określonym kontekście kulturowym przełomu XIX i XX w. zdominowanym przez patriariat. Aby zrekonstruować poglądy Komornickiej, jej sposób myślenia, werbalizacji świata, styl zachowania autorka dysertacji poddała analizie różne, ważne – jej zdaniem – kręgi tematyczne, pozwalające na ogarnięcie praktycznie całej twórczości pisarki, a przeprowadzona analiza utworów literackich – ich ‘diagnoza’ została skonfrontowana z biografią pisarki oraz wykreowanym przez nią „teatrem ogromnym” życia i twórczości.

Analiza oparta na badaniu głównych wątków, konstrukcji czasu i przestrzeni, kreacji bohaterów, z uwzględnieniem aspektów ideowych i artystycznych, pokazuje, że wymowa tekstów Komornickiej jest nieoczywista i niejednoznaczna. Autorka dysertacji nie dążyła, aby ją uprościć, wpisać w jeden schemat. Zastrzeżenia może jedynie budzić w dysertacji momentami zbytnia drobiazgowość czy uszczegółowienie interpretacji. Ale nie ma to jednak wpływu na ogólny merytoryczny poziom analizy. W tym miejscu chciałabym się upomnieć o przykłady podobnych zjawisk biograficznych i literackich tego czasu, połączone z próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, na ile Komornicka-Odmieniec-Piotr Włost jest zjawiskiem typowym dla tych czasów „nerwowych”, a na ile indywidualnym. Czy taki sposób pisania o sobie jest fenomenem, czy może jednak czymś, co wpisuje się w przestrzeń modernizmu. Warto zastanowić się nad tym chociażby w zakończeniu doktoratu. Można byłoby też zwrócić uwagę na język i styl wypowiedzi Komornickiej, na dobór słownictwa, budowę zdań, czyli poddać analizie retorykę i grafikę dyskursu, która jest przecież odzwierciedleniem poruszanych w doktoracie zagadnień.

Reasumując, trafnie postawione pytania badawcze i analiza kolejnych tekstów zgodnie z zasadami hermeneutyki świadczą o dojrzałości badawczej autorki rozprawy i wnikliwości proponowanych przez nią interpretacji, o umiejętności formułowaniu wyważonych sądów badawczych oraz o wysokiej kulturze umysłowej i osobistej oraz o odpowiedzialności i dojrzałości. Mgr Grabińska podchodzi do bohaterki swego doktoratu, do jej biografii, poglądów, światopoglądu i zawartości tekstów z szacunkiem i właściwym dystansem badawczym. Prezentuje przy tym rzetelny warsztat badawczy. Praca doktorska została przygotowana niezwykle starannie. Bibliografia podmiotowa i przedmiotowa, z wykorzystaniem wszelkich dostępnych materiałów źródłowych, została dobrze zestawiona i funkcjonalnie wykorzystana. Pojedyncze usterki językowe, co odnotowuję z obowiązku recenzenckiego, np. „wydaje się być” zamiast „wydaje się”, czy interpunkcyjne w znaczący sposób nie obniżają wartości tekstu. Przedłożona do recenzji dysertacja jest niewątpliwie ciekawa i erudycyjna. Autorce udało się uniknąć uproszczeń myślowych, krytycznie podejść do wielu spraw i to, co warto podkreślić, zrobiła to bez zbytej negacji, jak i idealizacji.

Tak więc przez mgr Annę Marię Grabińską została wykonana rzetelna praca, której rezultaty dzięki jej walorom poznawczym zdecydowanie pomnażają dotychczasowy stan badań nad literaturą i kulturą przełomu wieków XIX i XX. A zatem dysertację z powodzeniem można uznać za podstawę do uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych. Ogrom wykonanej pracy, poznawcze pożytki rozprawy i jej wartości interpretacyjne oraz nowoczesność ujęcia problematyki każą uznać rozprawę mgr Anny

Marii Grabińskiej za liczący się wkład do dotychczasowej wiedzy o literaturze i kulturze XIX/XX. Tym samym stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Marii Grabińskiej spełnia warunki stawiane pracom doktorskim. Stawiam wniosek o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 26 czerwca 2018

Maria Jolanta Olszewska

prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska